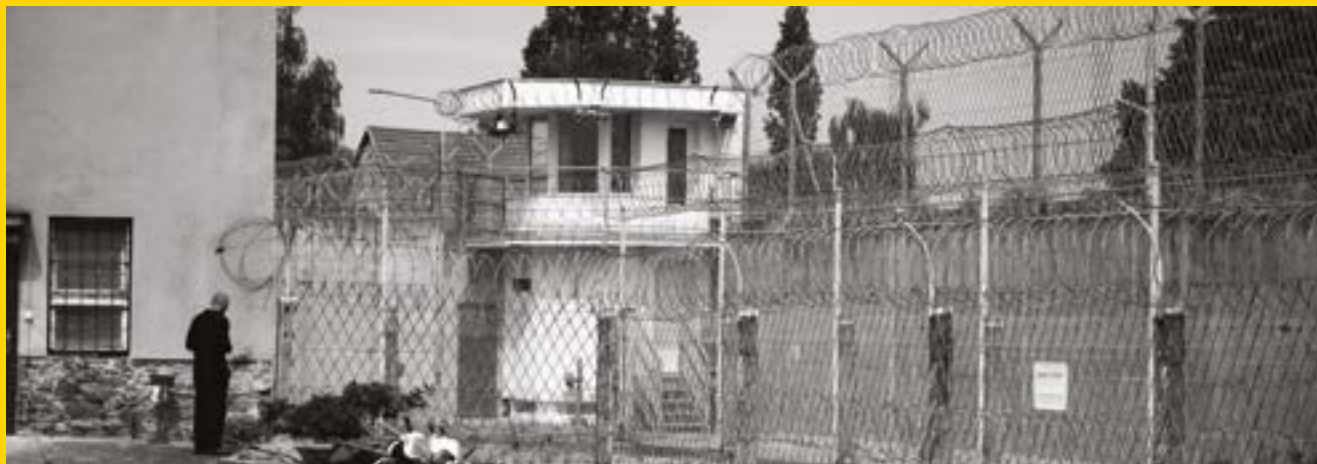

Monitoring vězeňství v České republice

říjen 2022 – leden 2023

Miroslav Krutina a kolektiv autorů

ČESKÝ
HELSINSKÝ
VÝBOR

RESPEKT
K PŘIROZENÝM PRÁVŮM
ČLOVĚKA

OBSAH

Úvod	6
1. Plnění účelu trestu odnětí svobody	7
1.1. Plnění programu zacházení	9
1.2. Extramurální aktivity	10
1.3. Věznice s programem otevřené věznice	10
2. Vězeňský personál	12
2.1. Administrativa	12
2.2. Supervize	13
2.3. Odborní zaměstnanci	14
2.3.1. Psychologové	14
2.3.2. „Zeslužebnění“ odborných zaměstnanců	15
2.4. Prestiž Vězeňské služby ČR	16
3. Lékařská péče (dostupnost, financování)	17
4. Podmíněné propuštění	19
5. Hygiena	22
5.1. Kolektivní ubytování	24
6. Balíky	25
7. Nepovolené předměty	25
7.1. Maření výkonu úředního rozhodnutí	27
8. Zaměstnávání odsouzených	28
9. Děti vězněných rodičů	30
10. Vězeňská strava	32
11. Kantýny	33
12. Nestátní neziskové organizace	33
13. Samoobslužnost odsouzených	34
14. Samoobslužnost věznic	36
Závěr	36

O Českém helsinském výboru

Český helsinský výbor, z.s. (ČHV) je jako součást světové sítě helsinských výborů stabilní nevládní organizací, která získala za svoji dlouhodobou činnost renomé, jež akcentují i instituce, jejichž činnost z hlediska lidských práv monitoruje.

ČHV dlouhodobě a pravidelně mapuje situaci v českém vězeňství, a to přímo v terénu při monitorovacích návštěvách, při nichž úzce spolupracuje s Vězeňskou službou ČR. Odsouzení se na ČHV obrací nejen se žádostmi o poradenství při řešení životních situací, které je čekají po propuštění, ale na základě výjimky z kontroly korespondence také ve věcech, jakými jsou šikana nebo špatné zacházení ve vězení.

Velkou částí aktivit ČHV je registrovaná služba odborného sociálního poradenství poskytující generální právní pomoc všem potřebným. Významnou část klientů této služby tvoří lidé bez domova, oběti násilí, či vězněné osoby.

Použité zkratky

VTOS	výkon trestu odnětí svobody
VS ČR	Vězeňská služba České republiky
ČHV	Český Helsinský výbor
SARPO	souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzeného (komplexní analytický nástroj VS ČR)
GŘ VS ČR	Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky
PP	podmíněné propuštění
PMS	Probační a mediační služba
OPL	omamné a psychotropní látky
TČ	trestný čin
NNO	nevládní neziskové organizace

Časový harmonogram návštěv

7. 10. 2022	Vazební věznice a ÚPVZD Praha Pankrác (1)
21. 10. 2022	objekt Velké Přílepy (2)
4. 11. 2022	Vazební věznice Praha Ruzyně (3)
11. 11. 2022	Věznice Světlá nad Sázavou (4)
2. 12. 2022	Věznice Pardubice (5)
9. 12. 2022	Věznice Jiřice (6)
13. 1. 2023	Věznice Vinařice (7)
20. 1. 2023	Věznice Oráčov (8)
26. 1. 2023	Věznice Ostrov (9)
27. 1. 2023	Věznice Všehrdy (10)

Úvod

Uvedená zpráva je souhrnem zjištění monitorovacího týmu Českého helsinského výboru a obsahuje kromě objektivních zjištění i subjektivní hodnocení jednotlivých členů monitorovacího týmu. Zpráva přináší zobecněná zjištění a doporučení z provedených monitorovacích návštěv, které mají preventivní charakter s cílem působit do budoucna.

Věříme, že tato zpráva poskytne inspiraci a podporu odborníkům se zájmem o modernizaci a zlepšení českého vězeňství. Autoři této zprávy vycházeli při její tvorbě především ze sdělení vězeňského personálu, vedení věznic a odsouzených, ale také z historických zkušeností pracovníků a spolupracovníků Českého helsinského výboru. V monitorovací zprávě již tyto zdroje nejsou odlišeny, nýbrž zobecněny do ucelených podnětů.

Monitorovací návštěvy proběhly v odděleních výkonu trestu v celkem deseti objektech – devíti věznicích s ostrahou a jedné věznici pro mladistvé. Monitorovací tým během monitoringu nenavštívil věznice se zvýšenou ostrahou ani oddělení výkonu vazby. Všechna zjištění v této zprávě se tak týkají toliko výkonu trestu odnětí svobody ve věznicích s ostrahou (a věznici pro mladistvé).

**Monitoring vězeňství
v České republice ke stažení
v PDF.**

1. Plnění účelu trestu odnětí svobody

Účel trestu není v trestním zákoníku explicitně definován. Odborná literatura rozděluje účel trestu do několika složek, a to např. na (i) Individuálně preventivní účinek, (ii) Generálně preventivní účinek a (iii) Individuální represi¹ nebo na (a) odplatnou funkci, (b) odstrašení (individuální a generální prevence), (c) rehabilitační funkci, (d) eliminační funkci a (e) restituční funkci².

Účel trestu by měl být během výkonu trestu odnětí svobody naplňován komplexním systémem vzájemně se přibližujících opatření a terapeutických a podobných postupů.

Faktická ochrana společnosti před nežádoucím jednáním konkrétního jedince po dobu výkonu trestu je věcí režimovou, věcí ostrahy a sama o sobě by nečinila větší problém. Fyzickou ochranu společnosti na určité časově omezené období (doby výkonu trestu) však nelze přij-

1 KALVODOVÁ, Věra. § 36 [Druhy trestních sankcí]. In: ŠČERBA, Filip a kol. Trestní zákoník. 1. vydání (2. aktualizace). Praha: C. H. Beck, 2022, marg. č. 23.

2 ČERNÍKOVÁ, Vlastislava. Sociální kontrola kriminality. In: Válková, H., Kuchta, J. a kol. Základy kriminologie a trestní politiky. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 213 a násl. (citováno přes KOPŘIVA, Marcela. Soudce v říši účelu trestu. Trestněprávní revue, 2020, č. 3, s. 129-134)

mout jako dostačující z hlediska naplňování účelu trestu. Tím bychom opomněli podstatnou složku účelu trestu, a to ochranu společnosti do budoucna, tedy to, aby odsouzená osoba nejen po dobu výkonu trestu, ale i po propuštění nepředstavovala pro společnost riziko.

V čase vyměřeném pro VTOS je třeba kromě zajištění okamžité bezpečnosti zvolit přiměřené metody, které mohou vést k odstranění příčin páčání trestné činnosti a k nápravě odsouzených, k získání vhodných a společensky přijatelných návyků a dovedností potřebných k začlenění do společnosti. Během VTOS by dále mělo být pracováno na narovnání osobních vztahů a obnovení, udržení či založení pozitivních sociálních vazeb jedince, a to tak, aby měl po propuštění i vhodné sociální prostředí podporující jeho nekriminální jednání.

Úsilí o nápravu pachatele (tedy zajištění ochrany společnosti do budoucna) na straně jedné a úsilí o zajištění ochrany společnosti po dobu výkonu trestu na straně druhé je třeba kombinovat. V průběhu výkonu trestu je jisté na místě postupné přizpůsobování podmínek výkonu trestu potřebám dlouhodobějším. Bez průběžného zvyšování kompetencí odsouzených (a s tím spjatých dílčích rizik) však nelze na odsouzené účinně působit a motivovat je k dodržování pravidel. Odsouzený by si měl během výkonu trestu vytvářet návyky, které potřebuje k vedení řádného života, a získávat odborné profesní kompetence k tomu, aby mohl po propuštění být ekonomicky nezávislý na nelegálních zdrojích příjmu.

Největší překážkou dosahování účelu trestu odnětí svobody je v současné době naprosté nadužívání trestu odnětí svobody justičním systémem. Namísto toho, aby justiční systém vyprodukoval účinné a moderní nástroje trestní politiky, stále inklinuje k tradičnímu trestu odnětí svobody. Tyto ukládá buďto přímo, nebo se k nim uchyluje po selhání nekvalitních alternativ.

V přetíženém vězeňském systému pak nelze spravedlivě požadovat s kapacitou vězeňské populace většinově pracovat jinak než ubytováním, nasycením, ostrahou a zabezpečením a v lepším případě zaměstnáním.

Pokud se v této zprávě kdekoli vyjadřujeme o tom, že vězeňská služba důsledně pracuje jen s mizivým procentem odsouzených, hlavní příčinu tohoto jevu spatřujeme právě ve vysokém stavu vězeňské populace a k tomu neúměrném podfinancování potřeb VS ČR.

Domníváme se, že personál vězeňské služby by bylo možno vést k zodpovědnosti za účinnou plošnou práci s odsouzenými teprve v případě, pokud by se poměr vězněných osob a vězeňského personálu změnil ze 2:1 na 1:1 nebo méně.

Vedle snížení poměru vězněných osob vůči zaměstnancům by k efektivní práci s odsouzenými dále výrazně prospěla také elektronizace práv odsouzených, prostřednictvím které by mohly být zejména odborným zaměstnancům „uvolněny ruce“ pro skutečnou práci s odsouzenými.

Za stávající situace nelze očekávat úspěšnou práci VSČR směřující k nápravě odsouzených s více než malým procentem odsouzených. V ostatních případech (tedy v naprosté majoritě případů) se stále jedná o dočasnou izolaci bez vidiny zlepšení.

1.1. Plnění programu zacházení

Každému odsouzenému je podle § 36 zákona č. 345/1999 Sb., řádu výkonu trestu odnětí svobody, určen individuální program zacházení, který může být tvořen pracovními, vzdělávacími,

speciálně-výchovnými a zájmovými aktivitami (a dále oblastí utváření vnějších vztahů).

Monitorovací tým obdržel od zaměstnanců VS ČR i odsouzených pozitivní zpětnou vazbu na standardizované programy, zejména program 3Z. Standardizovaných programů se však účastní pouze vybraní odsouzení.

Většinou jsou pak programy zacházení převážně formální, stanovené aktivity se často ani fakticky nekonají. Programy zacházení nejsou koordinované mezi jednotlivými věznicemi, nenavazují na sebe. Přestože existují entuziastičtí pracovníci vězeňské služby a entuziastičtí odsouzení, tedy lidé, kteří umí naplnit některé aktivity obsahem, vesměs je obraz programu zacházení v České republice negativní.

Je celkem zřejmé, že vězeňská populace je složena převážně z osob, které výrazně zvyšují nároky (časové, odborné) na osoby pracující s cílovou skupinou vězněných osob. Výše uvedené důvody společně s kapacitně neutěšenou situací vytváří pro vězeňský personál v podstatě neřešitelný problém. Pro účinnou individuální práci s odsouzenými v majoritě případů není prostor.

1.2. Extramurální aktivity

Práce s odsouzenými skrze extramurální aktivity (tj. aktivity “mimo zdi věznice”) by měla být téměř u každého odsouzeného jedním z účinných prostředků jeho nápravy. Může se jednat o pracovní aktivity, setkávání s rodinou nebo jiné společensky prospěšné aktivity. Extramurální aktivity velmi významně podporují budoucí začlenění vězněné osoby do běžného fungování ve společnosti, a to skrze udržení jejího kontaktu se společností a prostředím mimo věznici³. Důležitým prvkem je také zvyšování míry samostatnosti a odpovědnosti odsouzených, což aktivity mimo věznici navozují.

1.3. Věznice s programem otevřené věznice

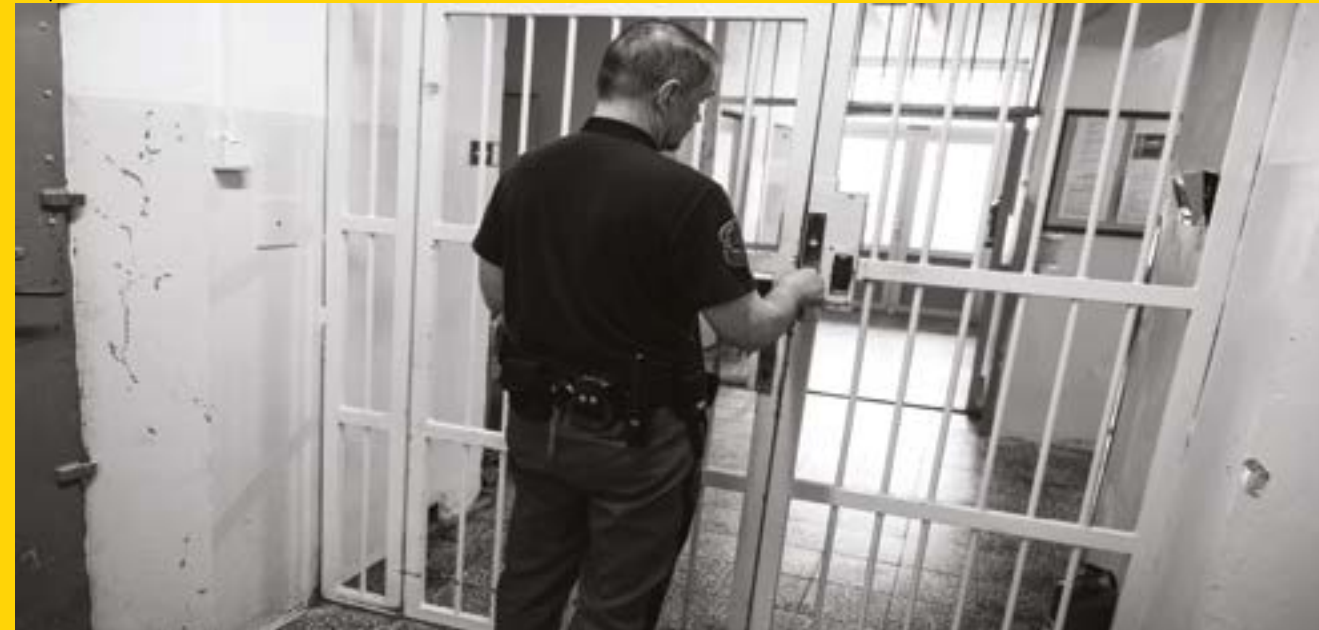
Věznici s ostrahou s nízkým stupněm zabezpečení s programem otevřené věznice (dále jen „otevřená věznice“ nebo „věznice s programem otevřené věznice“) v českém vězeňství na-

³ extramurální aktivity jako motivační prvek pozorovány při návštěvách ve věznici Ostrov nad Ohří, Oráčov, Vinařice, Pardubice, Světlá nad Sázavou, Ruzyně

lezeme jako součást Věznice Jiřice s kapacitou pro 48 odsouzených. Otevřenost věznice ne- spočívá v možnosti odsouzených ji opustit, ale v absenci zabezpečení pro ochranu majet- ku vězeňské služby. Otevřená věznice je postavena na principu normality a odsouzení v ní získávají odpovědnost a s ní spjatou možnost selhat.

Jsme přesvědčeni, že Česká republika postrádá dostatečné množství kapacit pro realiza- ci programů otevřené věznice. Domníváme se, že existuje mnoho odsouzených, kteří by při dostatečných kapacitách zaměstnanců umožňujících adekvátní práci s odsouzenými měli předpoklady pro umístění do volnějšího režimu. Doporučujeme zavést programy otevřené věznice nebo zřídit nové věznice s nízkým stupněm zabezpečení s programem otevřené věznice minimálně v každém kraji a při budování kapacit věznic a jejich rekonstrukcích již v začátku klást nároky na to, aby rekonstruovaný/nově postavený prostor zřízení takových oddělení umožňoval. Zároveň jsme si vědomi, že takto zásadní změna směru trestní politiky klade vysoké nároky na široké spektrum odborníků zapojených do řešení problematiky vě- zeňství v ČR⁴.

⁴ nízké procento extramurálních aktivit v poměru s počtem vězněných osob pozorované při návštěvách ve věznici Ostrov nad Ohří, Vinařice, Ruzyně

2. Vězeňský personál

Obecně lze říci, že vězeňský personál působí profesionálním dojmem. Ačkoli se jedná o velké pracovní kolektivy, ve kterých nejsou pracovní vztahy bez napětí nikdy, a to na všech stupních řízení, od posledního monitoringu (2008) jsme v atmosféře mezi personálem věznic zaznamenali zásadní posun k lepšímu. Domníváme se, že se jedná o jedno z nejmarkantnějších zlepšení ve vězeňském systému za posledních 30 let.

Je však nezbytné uvést, že vězeňský personál není v jednoduché situaci. Čelí často nepřátelskému nebo ohrožujícímu klientovi (vězněné osobě), izolaci od vnějšího světa po dobu výkonu práce (nemožnost mít u sebe při práci mobilní telefon), tlaku nadměry pracovních úkolů a administrativy, často velmi nepříznivému pracovnímu prostředí a obecnému přezírání ze strany veřejnosti. To vše za podmínek ne vždy uspokojivého platového zařazení, vysoké míry odpovědnosti a za hrozby profesního vyhoření.

Vězeňský personál (s regionálními výjimkami) zmiňuje dobrou spolupráci s Probační a mediační službou, která je však také dlouhodobě personálně poddimenzovaná. Vězeňský personál by ocenil silnější spolupráci s dalšími složkami justice, např. se soudy, které předně produkují vysoké procento odsouzených a jejichž praxe při rozhodování o podmíněném propuštění je regionálně velice nejednotná⁵. Značně poddimenzovaná je také služba obecních sociálních kurátorů, tedy následné péče o osoby propuštěné z VTOS. Tu do jisté míry supluje nevládní sektor, na který ovšem nelze přenášet odpovědnost státu.

2.1. Administrativa

Zaměstnanci vězeňské služby opakovaně zmiňují vysokou administrativní zátěž, a to na všech úrovních, od ředitelů věznic až po řadové odborné pracovníky. Domníváme se, že je naprosto nezbytné, aby se koncepčně vyhodnotila míra administrativní zátěže ve vězeňství a tato se systémem opatření snížila.

Administrativa by neměla tvořit majoritu pracovních aktivit odborných pracovníků, ale měla

⁵ nejednotný přístup soudů k podmíněnému propuštění zaznamenán např. ve věznici Ostrov nad Ohří, Světlá nad Sázavou, Oráčov

by být jakýmsi doplňkem výkonu práce v řádu malého zlomku z celkové pracovní doby, kdy většinová pozornost zaměstnance by měla být směřována na potřeby vězněných osob a na práci s nimi⁶. Zmenšení administrativy by prospěla i elektronizace části úkonů, se kterými se vězeňští pracovníci potýkají.

2.2. Supervize

Odborný vězeňský personál nemá možnost odborných supervizí a vesměs až na výjimky tuto potřebu nevyjadřuje, a to s vysvětlením, že si odborné supervize poskytují odborní pracovníci VS ČR navzájem⁷. Takové řešení nepovažujeme za vhodné.

Práce s odsouzenými představuje pro zaměstnance vězeňské služby vzhledem k osobnostem odsouzených i pracovnímu prostředí vysokou psychickou zátěž, přičemž pravidelná supervize může být klíčovým prvkem kvality poskytovaných služeb. Supervize umožňuje odborným zaměstnancům reflektovat svou práci, analyzovat složité situace, zlepšovat své dovednosti a získávat nové nápady a perspektivy. Díky supervizi jsou odborní zaměstnanci lépe vybaveni pro řešení náročných situací, zvládání stresu a péči o sebe samotné. Supervize také pomáhá zajistit, že odborní zaměstnanci pracují v souladu s etickými standardy a snaží se dosáhnout co nejlepších výsledků svojí práce⁸.

Během monitorovacích návštěv se monitorovací tým dotazoval sociálních pracovníků věznic, zda supervize podstupují, přičemž drtivá většina sociálních pracovníků ve vězení supervize nevyužívá, nebo jim nejsou nabídnuty.

Doporučujeme, aby byly zavedeny plošné povinné supervize, tak jako je tomu u sociálních pracovníků dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, neboť tato odborná pomoc a podpora prokazatelně vede k podpoře dobrého psychického stavu osob pracujících s náročnou cílovou skupinou.

⁶ velké až zatěžující množství administrativy zmiňováno odbornými pracovníky při návštěvách věznic Ostrov nad Ohří, Jiřice, Ruzyně, Oráčov, Pardubice, Velké Přílepy

⁷ Absence supervizí u odborných pracovníků pracujících s dospělými odsouzenými pozorována ve věznicích Všehrdu, Ostrov nad Ohří, Oráčov, Velké Přílepy. U odborných pracovníků pracujících s mladistvými naopak supervize potvrzena ve věznici Všehrdu.

⁸ HAVRDOVÁ, Zuzana a Martin HAJNÝ. Praktická supervize: průvodce supervizí pro začínající supervizory, manažery a příjemce supervize. Praha: Galén 2008

2.3. Odborní zaměstnanci

Lze konstatovat, že VS ČR trpí podstavem, zejména v otázce obsazení příslušníků. ČHV se však domnívá, že neméně zásadním problémem je taktéž podstav odborných pracovníků⁹.

Faktický nedostatek personálu bez ohledu na tabulková místa jsme zaznamenali u sociálních pracovníků a psychologů. Lidsky a kapacitně saturovanou pozicí se nám jeví vězeňská duchovenská služba, která ve VTOS plní naprosto mimořádnou a bez pochyb pozitivní úlohu.

Sociální práce ve vězení je náročná zejména proto, že se jedná o prostředí plné výzev a omezení. Ve věznici se setkávají lidé s různorodými sociálními a psychologickými potřebami. Odsouzení mají často problémy s drogami, duševním zdravím, nedostatkem vzdělání nebo s integrací do společnosti a poskytnout jim potřebnou podporu je často velice obtížné. Odborní zaměstnanci mají zejména kvůli administrativě pouze omezený prostor pro přímou práci s odsouzenými, a jejich možnosti jsou tak velice limitované. Vězeňské prostředí může být pro sociální pracovníky náročné z hlediska psychické i fyzické zátěže. Práce může být stresující a emocionálně vysilující. Všechny tyto faktory dělají práci sociálních pracovníků ve vězení velmi náročnou a vyžadují od nich vysokou míru empatie, odbornosti a vytrvalosti¹⁰.

2.3.1. Psychologové

Psychologové působí v českých věznicích od roku 1965. Obecně uvádí, že jsou přetíženi administrativou (podobně jako další zaměstnanci). Téměř ve všech navštívených věznicích kapacity psychologů nejsou naplněny, neboť mladí psychologové z důvodu finanční demotivace po krátké době často odcházejí. Mladí lidé přicházející do Vězeňské služby ČR mají problém s tím, že nemohou mít během pracovní směny mobilní telefon. Odcházejí též ale zkušení psychologové, jelikož nemají možnost kariérního růstu. Téměř všichni psychologové se shodují na finančním podhodnocení.

Práce psychologů nebývá rutinní; mezi jejich činnost patří zejména rozhovory s odsouzenými, vstupní pohovory na nástupních oddílech, administrace SARPO, práce v komisích, parti-

cipace při krizových událostech, vedení aktivit ad.

Některé věznice zajišťují místnosti pro skupinovou práci, často ovšem s nízkou kapacitou. Mezi hypotetické návrhy psychologů patří například argumenty, že rozdělování odsouzených by mohlo být sofistikovanější, např. na základě motivace, mentální úrovně. Zmíněna byla také naprostá absence postpenitenciární péče v ČR, např. možnost dohledu formou elektronických náramků. Psychologové opakovaně zmiňují nedostatky v systému kázeňského trestání, a to jak v rovině hmotné (posuzovaný skutek), tak procesní (prodlevy mezi kázeňským proviněním a trestem).

Prostředí, ve kterém psychologové (stejně jako ostatní zaměstnanci) pracují, je obecně velmi negativní. Odsouzení se sebepoškozuji, účelově požadují léky, přesuny, lákají užitečné informace, usilují o zlepšení postavení, chovají se manipulativně, účelově lžou a pláčou. Dožadují se dobrého posudku k žádosti o podmíněné propuštění. Mezi faktory ovlivňující chování odsouzených patří z velké části také drogy. Někteří psychologové se však snaží s vězni udržovat pravidelnost v setkávání a roli psychologa popisují zejména jako preventivní a soustavnou péči. Oproti tomu jiní zdůrazňují na prvním místě službu veřejnosti, psycholog jako zástupce státu a bezpečnosti, ve druhé řadě péče o psychiku odsouzených.

Jako duševní hygienu psychologové často praktikují sport a ticho. Obecně lze říci, že supervize neprobíhají. Všichni psychologové popisují psychickou náročnost práce, která není pro každého.

Psychologové opakovaně chválí program 3Z a další standardizované programy. Za úspěch považují zejména, pokud odsouzené dostanou do stavu zklidnění nebo menšího vypětí, než v jakém obvykle přichází. Psychologové oceňují možnost videohovorů (Skype) s dětmi nebo dětské dny, a to jako silný motivační prvek.

2.3.2. „Zeslužebnění“ odborných zaměstnanců

Odborní zaměstnanci jsou v současné době zaměstnáni jako tzv. „občanští zaměstnanci“ v pracovním poměru dle zákoníku práce (společně s některými administrativně-technickými pracovníky). Příslušníci vězeňské služby jsou ve služebním poměru dle zákona č. 361/2003 Sb.

⁹ podstav zaměstnanců pozorován ve věznicích Všechny, Ostrov nad Ohří, Vinařice, Pardubice, Světlá nad Sázavou, Ruzyně, Velké Přílepy, Pan-

krác

¹⁰ MATOUŠEK, Oldřich. Metody a řízení sociální práce. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013.

V roce 2022 započal pilotní projekt „Zeslužebnění“ odborných zaměstnanců, do nějž byli v této fázi ve vybraných věznicích zkušebně zapojeni vybraní speciální pedagogové a sociální pracovníci, kteří budou svou práci nově vykonávat ve služebním poměru.

Zeslužebnění přinese zejména (i) změnu v odměňování odborných zaměstnanců (výsluhové nároky atp.) a (ii) možnost odborných zaměstnanců ucházet se o vedoucí pozice ve VS ČR.

Odborní zaměstnanci zeslužebnění vesměs vítají, někteří však vyjadřují obavy, aby nebyli využíváni na činnosti, které nejsou náplní jejich práce. Většina odborných zaměstnanců by nadále ráda pracovala v civilním oděvu. Řešení těchto otázek má VS ČR v plánu řešit vnitřními předpisy.

2.4. Prestiž Vězeňské služby ČR

Monitorovací tým ČHV konstatuje, že profese dozorce, vychovatele, ale i další profese spojené s vězeňskou službou bývají ve společnosti nedoceny. Může to být dáno určitou neatraktivností navenek, ale také nepochopením podstaty, která spočívá v práci s množstvím poměrně složitých osobností v uzavřeném prostoru a která klade naprosto bezprecedentní nároky na psychiku, odolnost, profesionalitu a integritu vězeňského personálu.

Jsme přesvědčeni, že by všeobecnému vnímání zaměstnanců vězeňské služby mohlo velmi prospět, pokud by GŘ VS ČR zaměřilo svou pozornost i na PR. Jsme přesvědčeni, že stávající reprezentace VS ČR, jak na úrovni generálního ředitelství, tak na úrovni věznic má dle naší zkušenosti velmi vysokou profesní úroveň a jistě si zaslouží plnou prestiž ve společnosti. Podobně jako příslušnost k policejnímu sboru by měla i příslušnost k vězeňské službě být vizitkou. Obáváme se, že tomu tak není a že ve společnosti stále přetrvává setrvačné vnímání z dob, kdy vězeňská služba byla zneužívána totalitními režimy. Jsme přesvědčeni, že je na místě toto klíse změnit.

3. Lékařská péče (dostupnost, financování)

Z rozhovorů s odsouzenými dovozujeme, že dostupnost lékařské péče je pro vězněné osoby plošně zcela nedostatečná¹¹. Jedná se o jeden z nejpálčivějších problémů vězeňství v ČR (vedle zneužívání drog odsouzenými a velikosti vězeňské populace). Naše zjištění naznačují, že příčiny spočívají ve více faktorech.

- 1) Stav zdravotnického personálu vůči počtu vězňů.
- 2) Přístup zdravotnického personálu k odsouzeným, potažmo jeho odborná kvalita (neochota; despekt; povýšenost; nedůvěra; odsudek; xenofobie; narušení rovnosti vztahu pacient–zdravotnický pracovník).
- 3) Dostupnost diagnostických nástrojů a léčebných prostředků, včetně léků. Často se uvádí podfinancování zdravotní péče ve vězeňství.

11 nespokojenost odsouzených s dostupností zdravotní péče pozorována ve věznicích Ostrov nad Ohří, Oráčov, Ruzyně, Pankrác, Pardubice, Světlá nad Sázavou

Monitorovací tým byl opakovaně odsouzenými upozorněn, že v případě akutního onemocnění se odsouzeným nedostává včasné lékařské péče (standardem je např. akutní ošetření kožním lékařem po třech týdnech). Nemocní obdrží léky často až po zotavení. Obdržené léky si pak pacient ponechá pro potřeby své nebo spoluvězňů, kteří onemocní později.

Kvalitu lékařské péče monitorovací tým zatím nehodnotil, ale výše uvedené nedostatky bez pochyb ovlivňují i tu. V dalším období monitoringu plánujeme tuto oblast zařadit do podrobněji monitorovaných témat.

Při úvaze o důvodech podfinancování zdravotnictví ve vězeňství se nabízí otázka, zda praktičtí lékaři praktikující ve vězeňství pobírají tzv. kapitační platby namísto obvodních lékařů registrujících odsouzené v místě jejich bydliště.

Dále je zde otázka financování lékařské péče pro cizince, kteří nejsou účastníky veřejného zdravotního pojištění. Opakovaně zjišťujeme, že péče není dostupná ani těm odsouzeným, kteří nabízejí, že léčebné úkony uhradí jako samoplátci. V takové situaci se uplatňují jiné důvody, proč jim nelze péči dostatečně kvalitně poskytnout., např. jazyková bariéra u cizince, kapacitní přetlak apod.

V tuto chvíli nemáme dostatek informací k tomu, abychom vyhodnotili, zda skutečnost, že jednotlivé věznice jsou zdravotnickým zařízením, je systémově správným řešením.

Často opakovaným argumentem zaznívajícím od vězeňského personálu je, že odsouzení simulují, eventuálně to, že si přišli do věznice vyspravit zdraví. Tento argument (a potažmo takové smýšlení) považujeme za naprosto neakceptovatelný.

Je povinností státu, který chce odsouzeným odnímat svobodu a zároveň se hlásit ke standardu lidských práv, zabezpečit adekvátní dostupnost a kvalitu lékařské péče. Moderní demokratický stát musí být schopen osobám, které zbavuje svobody, poskytnout standardní služby, které zabezpečí udržení jejich lidského a společenského statusu, případně jeho zvýšení na obecnou úroveň. Pokud chceme jako demokratický stát přijmout tezi, že odnětí svobody má sloužit jako výchovný nástroj směřující k nápravě a narovnání problematického jednání osoby a její neschopnosti fungovat ve společnosti tak, aby se do výkonu trestu nedostala, pak musí-

me s osobami ve výkonu trestu právě tento čas efektivně využít i k získání základních návyků péče o jejich zdraví.

Ačkoli v České republice existují i mimo vězeňský systém lokality se špatnou dostupností zdravotní péče, tato skutečnost nemůže být důvodem pro rezignaci na adekvátní dostupnost a kvalitu lékařské péče ve vězeňství.

Po shrnutí našich zjištění doporučujeme hlubokou analýzu financování vězeňského zdravotnictví, vyhodnocení nakládání s finančními zdroji, aktuálních a možných zdrojů financování, a to včetně možnosti spoluúčasti odsouzených na financování nadstandardní zdravotní péče. Dále doporučujeme podrobit kontrole a analýze faktickou dostupnost léčebné péče odsouzeným v jednotlivých věznicích, a to např. zřízením instituce pro dohled na zdravotní péči ve vězeňství.

4. Podmíněné propuštění

Podmíněné propuštění podle § 88 an. zákona č. 40/2009 Sb (“PP”) bylo jedním ze zkoumaných okruhů, a to jak mezi odsouzenými, tak i zaměstnanci věznic. Překvapením pro monitorovací tým bylo zjištění, že majorita dotazovaných odsouzených nemá zájem usilovat o podmíněné propuštění (uvádějí řadu důvodů – ztráta soukromí, dohled, obava z následné přeměny při spáchání jiného deliktu, pracnost přípravy na PP, naprostá nedůvěra v tento institut a přesvědčení o nemožnosti úspěchu, nedůvěra v soud). Vesměs hodnotíme výše uvedené důvody jako zástupné, svědčící o tom, že odsouzení nejsou motivováni k tomu, aby se připravili na řádný život po propuštění z věznice a k odborné přípravě na to, co bude po propuštění následovat¹².

U odsouzených, kteří projevíli zájem o PP, jsme shledali vždy alespoň jednu, ale někdy i řadu mezer ve znalosti toho, co má odsouzený splnit, aby jeho žádost mohla být úspěšná (neznalost výše dluhů; nulový nebo nedbalý zájem o jejich řešení; rezignace na “finanční zdraví” a odhodlání pohybovat se dále v šedé ekonomice; absence ubytování; absence práce a kvalifikace

¹² nedostatečná motivace či informovanost o podmíněném propuštění pozorována ve věznicích Ostrov, Všehrdy, Světlá nad Sázavou

k ní; neznalost existence PMS a sociálního kurátora; nespolupráce s neziskovými organizacemi; nulová iniciativa, pokud jde o aktivity ve VTOS; formální nahlížení na právní procesy¹³). Velmi zásadním problémem je také narušení vazeb s rodinou (rodiči, partneři a dětmi), která by jinak mohla být velmi podporujícím prvkem ve snaze vězení opustit a již se do něj nevrátit.

Proces podmíněného propuštění trpí v současné době řadou nedostatků. Těmi jsou zejména nedostatečná motivace k řádnému životu odsouzených po propuštění; neochota odsouzených podrobit se dohledu; chybějící program, který by systematicky informoval odsouzené o všech aspektech spojených s podmíněným propuštěním; nedostatečná komunikace mezi věznicí, státním zastupitelstvím a soudem; nejednotná praxe jednotlivých soudů v rozhodování o PP; nedostatečná snaha o narovnání vztahů narušených trestným činem (např. vypořádání mezi odsouzeným a poškozeným); nedostatečný důraz na dosažení sebereflexe a náhledu odsouzeného na svou osobu a činnost.

Komplexně spatřujeme problém v tom, že trestní politika a systém trestní justice přistupuje

¹³ za „papíry“ často nevidí reálné skutečnosti, odsouzení např. považují problém se zaměstnáním vyřešený tím, že mají sepsanou pracovní smlouvu. Často při projednávání PP selhávají neznalostí základních atributů této smlouvy, např. druhu práce, mzdy, místa výkonu práce atd.

k trestu odnětí svobody rigidně, prioritizuje se izolace odsouzeného od běžné společnosti na určitý časový úsek a neklade se dostatečný důraz na to, že vyměřený čas je nezbytné využít primárně ke změně vnitřního nastavení odsouzeného a jeho přípravě na řádný život po propuštění. S ohledem na výše uvedené je podmíněné propuštění z výkonu trestu vnímáno jako mimořádný institut. Motivaci a přípravě odsouzených je věnována minimální pozornost.

Domníváme se, že VS ČR, resp. VTOS by měli cílit na podmíněné propuštění, tedy na situaci, kdy již v průběhu výkonu trestu (tedy po uplynutí lhůty pro podání návrhu na PP) dosáhne VS ČR ve spolupráci s odsouzeným takového posunu, resp. stupně nápravy, že propuštění odsouzeného není spojeno s nepřiměřeným rizikem pro společnost, a tedy že účelu trestu v tomto smyslu bylo dosaženo. Jsme přesvědčeni, že každé odnětí svobody je svého druhu „projektem“, na kterém se primárně podílí odsouzený a VS ČR, samozřejmě za přispění všech dostupných zdrojů (rodinní příslušníci, nevládní neziskové organizace, státní a vzdělávací instituce, soud, státní zastupitelství, obhájce a další). Trest odnětí svobody, který až do svého konce nevedl k vytvoření podmínek pro podmíněné propuštění, je třeba vnímat jako selhání státu. Ten prostřednictvím soudů vyměřil přiměřený trest, ale zároveň nebyl schopen vyhraněný čas efektivně využít k nápravě pachatele. Byť lze namítnout, že někteří odsouzení jsou osoby s nediagnostikovanou poruchou osobnosti, příp. s rozvinutým deviantním chováním, a zákonná délka trestu nemůže postačovat k dosažení nápravy, resp. odstranění rizik pro společnost, ze stovek rozhovorů s odsouzenými a personálem věznice lze spolehlivě uzavřít, že taková výhrada se týká pouze marginální části odsouzených. Naprostá většina odsouzených je ponechána ve věznicích téměř zcela ladem. Uvedený stav se pak přímo odráží ve vysoké míře recidivy propuštěných osob („prvotresty“ činí cca 30 %, tedy cca 70 % odsouzených je ve výkonu trestu opakovaně).

Soudcům a státním zástupcům je třeba v rámci přípravy na povolání a v rámci celoživotního vzdělávání a specializace umožnit věcně studovat problematiku PP, a to nejen z hlediska právního. Domníváme se, že by bylo vhodné, aby předsedové soudů na post soudce rozhodujícího o PP alokovali takovou osobu, která prokáže dostatečnou kvalifikaci nejen během studia na právnické fakultě a justiční praxe, ale hlavně osobu, která bude mít zcela specifickou kvalifikaci. I u státních zástupců je přitom třeba nadstandardní kvalifikace a nepostačí pouhá znalost trestních předpisů, byť i tam lze zmínit problémy se ztotožněním se s dikcí zákona,

zejména pokud jde o 1/3 uloženého trestu. Analogicky je i od advokátů vhodné požadovat adekvátní erudici. Zásadní tíže povinností však leží na VS ČR, a to zejména v tom, aby motivovala odsouzeného a pomohla mu připravit se na podmíněné propuštění.

V nedávné historii proběhl projekt Křehká šance I a Křehká šance II, který směřoval k posílení institutu podmíněného propuštění s dohledem s tím, že identifikoval podstatně přesněji než kterékoli dosud zvolené metody osobu, která představuje vhodného kandidáta pro podmíněné propuštění s dohledem. Projektů se účastnili zástupci PMS, VS ČR a veřejnosti, kteří zasedali v komisích a přezkoumávali jednotlivé případy. Výstupem pak bylo doporučující stanovisko pro soud rozhodující o podmíněném propuštění. Domníváme se, že takováto iniciativa by měla být zachována a integrována do systému justice, přestože již není financována z vnějších zdrojů.

Na mezirezortní úrovni se domníváme, že je nezbytné, aby podmíněné propuštění odsouzených bylo uskutečňováno v koordinaci a spolupráci mezi soudem, VS ČR, PMS a sociální službou (sociálním kurátorem) v místě bydliště propuštěného. Považujeme za nezbytné, aby s odsouzeným, který je podmíněně propuštěn, bylo adekvátně pracováno v době po jeho propuštění tak, aby tzv. neselhal.

5. Hygiena

Dodržování hygienických norem a nastavených parametrů nebylo předmětem uskutečněného monitoringu. Nicméně prostory, které monitorovací tým navštívil, žádným způsobem nevyvolávaly pocit zanedbaného úklidu, nebo porušení hygienických norem. Nejvýraznějším problémem je kumulace dospělých osob na malém prostoru, velmi omezená možnost větrání, sušení mokrého oblečení (ručníku apod.) a velmi omezený přístup k vodě na sprchování. Bližší posouzení hygieny a souladu s poměrně širokou podzákonnou legislativou této oblasti ochrany veřejného zdraví však monitorovací tým ponechává na odborných příslušných orgánech hygienické služby.

Nedostatek základních hygienických potřeb monitorovací tým zaznamenal u odsouzených

žen i mužů, kteří nemají finanční prostředky (např. mají dluhy apod.), aby si mohli dokoupit potřebnou hygienu (toaletní papír, hygienické vložky apod.). Domníváme se, že by bylo velice vhodné umožnit ve VTOS nenárokový hygienický balík (obdobně jako mají obvinění ve výkonu vazby), případně nákup při návštěvě (pokud ceny v kantýně budou srovnatelné s běžným obchodem, a nikoliv s nejdražší prodejnou v lokalitě). Je nutné konstatovat, že v některých věznicích docházelo k saturaci potřeb hygienických pomůcek ze strany vězeňské služby, což s povděkem kvitujeme¹⁴.

¹⁴ nespokojenost odsouzených s hygienickými podmínkami či dostupností hygienických potřeb zaznamenána ve věznicích Oráčov, Jiřice, Pardubice, Světlá nad Sázavou, Velké Přílepy. Akcentována pak zejména v ženských věznicích.

Doporučujeme proto legislativní zásah a zavedení možnosti přijmout hygienický balík, a to buď neomezeně, příp. při frekvenci 1x měsíčně. Dále doporučujeme zajistit legislativní změnu ve věci zabavování finančních prostředků odsouzených v exekuci, kdy v současné době dochází k zabavení 100 % důchodových příjmů.

Lze uvažovat o možnosti nahradit balíky nákupy, pokud bude zajištěna dostatečná nabídka a cenová adekvátnost sortimentu. Projektem, jehož si stojí za to povšimnout, je tzv. „Balíčenka“ – www.balicenka.cz.

Je třeba zmínit, že prostředí českých věznic je obecně determinováno stářím objektů a limitujícími bezpečnostními prvky omezujícími větrání, kumulací dospělých osob na malém prostoru a celkovým podfinancováním. Tím vytváří prostředí, které velmi negativně působí na psychické zdraví nejen pro vězněné osoby, ale také pro vězeňský personál, který musí toto pracovní prostředí snášet. Při uvědomění si toho, že odnětí svobody je situací, která nemá být pro trestanou osobu komfortní, lze konstatovat nutnost udržení alespoň minimálního standardu psychického zdraví osob. V tomto smyslu nelze samotné vězeňské službě mnoho vytknout, protože nelze očekávat, že je v jejich možnostech řešit významné stavebně-technické změny, příp. výstavbu nových věznic. Tato kompetence je (sic ve spolupráci s VS ČR) v rukou státu. Máme-li shrnout, jak vězeňské prostředí působí, pak konstatujeme, že působí jako vlhké, temné, nevětrané a stísněné a pro psychiku zaměstnanců i vězněných osob negativní.

5.1. Kolektivní ubytování

Naprosto zásadním problémem je kolektivní ubytování odsouzených, které samo o sobě determinuje soužití odsouzených na hranici lidské důstojnosti nebo i za ní. Ze zkušenosti zaměstnanců VS ČR vyplývá, že kolektivní ubytování zvyšuje napětí a agresivitu mezi odsouzenými, podporuje tzv. druhý život odsouzených a ovlivňuje efektivitu celého systému.

Odborná literatura o tzv. druhém životě odsouzených uvádí: *„Druhý život odsouzených je možno definovat jako soubor životních norem, hodnot, přístupů a strategií, které fungují v neformální, institucionální rovině jakožto součást vězeňské komunity. Jedná se o nezávislou organizaci specifických aktivit odsouzených, jejichž cílem je rozvinutí co možná nejefektivnějších strategií nutných pro přežití ve výkonu trestu odnětí svobody. Druhý život odsouzených zahrnuje celou škálu jevů*

od těch makrosociálních povahy, jako je ekonomická směna, až po jevy privatizované, jako je pojetí víry ve vězeňském prostředí či neformální hierarchizace odsouzených¹⁵.“

Výše uvedené nežádoucí jevy jsou přitom kolektivním ubytováním výrazně podporovány, a je tak nezbytné se v co největší možné míře kolektivnímu ubytování odsouzených vyvarovat.

6. Balíky

Z proběhlých návštěv a rozhovorů s vězněnými osobami lze jasně odvodit, že balíček¹⁶, který je dostupný odsouzeným ve vězení, není pouze prostředkem k provádění běžných nákupů nebo zajištění ekonomicky dostupného zboží, ale že se jedná o důležitý prvek, který umožňuje blízkým osobám vyjádřit osobní zájem a péči o odsouzeného. Toto vyjádření zájmu a péče je jedním z klíčových faktorů pro reintegraci odsouzených jedinců do společnosti. Pokud by bylo možné zachovat tento efekt jiným způsobem, například prostřednictvím e-shopu, balíčenky, nákupu návštěv nebo speciálního účtu, je možné zvážit návrhy na zrušení balíčku, které přicházejí ze strany Vězeňské služby České republiky.

Nicméně je důležité vzít v úvahu potenciální odezvu vězeňské populace, která by mohla takovou změnu vnímat negativně a vytvořit z ní zástupný problém umožňující ventilaci frustrace vyvolané vězeňským prostředím v České republice. Při zavedení těchto změn by tedy bylo nezbytné vést řádnou komunikaci a zvážit možné hromadné reakce ze strany odsouzených.

7. Nepovolené předměty

Problematika nedovolených předmětů ve VTOS, potažmo i ve vazbě je dána zejména požadavky na bezpečnost a plnění účelu výkonu trestu (a vazby). Snaha odsouzených dosáhnout na co nejvyšší standard kvality života, bez ohledu na výše uvedené legitimní veřejné zájmy, je zcela přirozená. Restrikce je zajisté třeba průběžně vyhodnocovat, neboť mají dopad téměř do všech aspektů života vězeňské populace a jsou limitující zejména pro styk odsouzených

¹⁵ LOCHMANNOVÁ, Alena In: DRÁPAL, Jakub, JIŘÍČKA, Václav, RASZKOVÁ, Tereza. České vězeňství. Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 101

¹⁶ upraven zejm. v § 24 zákona o výkonu trestu

s vnějším světem (balíčky, vycházky, venkovní pracoviště, návštěvy, korespondence, telefonická komunikace atp.).

Mobilní telefony, SIM karty, prostředky dálkové komunikace

Intenzita porušování omezení přístupu ke komunikačním prostředkům je ve vězeňském prostředí značná a vyskytuje se ve všech navštívených věznicích. Uvolnění ve vztahu k běžnému telefonování pevným telefonem s rodinou, advokátem a dalšími osobami, stejně jako otevření možnosti pro Skype komunikaci, mělo pouze částečný význam pro odlehčení v dané oblasti.

Omamné a psychotropní látky

Bylo zjištěno, že záchyt OPL u namátkových kontrol prováděných ve věznici je vysoký, a činíme tak závěr, že OPL jsou ve vězeňství v podstatě dostupné. Monitorovací tým ČHV je přesvědčen, že se jedná o velmi závažný problém, který u osob zneužívajících OPL a jejich okolí ve VTOS vytváří řadu rizikových faktorů a neguje jakýkoli systematický přístup k nápravě odsouzeného ze strany státu. Nejčastěji zneužívanými látkami jsou THC, pervitin a léky na předpis¹⁷.

Léky

Cirkulace léků mezi odsouzenými má dvojí charakter. Zaprvé jde o zneužívání omamných účinků látek, případně využívání těchto látek jako prekurzorů pro výrobu OPL. Zde se jedná o jednoznačně nežádoucí a nebezpečný fenomén. Zdrojem takových látek bývá odsouzený, který má indikovanou léčbu, ale namísto užívání léku je buďto sám distribuuje, nebo je mu odňat jinými odsouzenými a následně zneužit.

Za druhé se jedná o „výpomoc“ mezi odsouzenými při překonávání akutních onemocnění a dalších zdravotních obtíží. Zásadním zdrojem tohoto fenoménu je nedostupnost lékařské péče, opožděnost poskytnuté medikace, a to zejména při akutních onemocněních (viz kapitola “Lékařská péče”). Do značné míry je nefunkční systém zdravotní péče ve vězeňském životě suplován odsouzenými, kteří si od nejakutnějších potíží vypomáhají mezi sebou nastrádanými nebo jinak opatřenými léky (zejména nachlazení, horečka, bolest). Monitorovací tým ČHV se domnívá, že do doby, než bude Česká republika schopna zajistit odsouzeným adekvátní

zdravotní péči, by byl striktnější nebo rigidnější přístup velice rizikový.

7.1. Maření výkonu úředního rozhodnutí

Odsouzení, kteří porušují pravidla výkonu trestu v souvislosti s nepovolenými předměty nebo užíváním OPL, jsou za takové jednání často trestně stíháni. Praxe jednotlivých věznic, státních zastupitelství a soudu při právní kvalifikaci jednání odsouzených, zejména pokud jde o počet jednotlivých kázeňských provinění co do naplnění znaků skutkové podstaty trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí, je ovšem nejednotná. Vesměs se jednání odsouzených podřazují pod § 337 odst. 1) písm. h) trestního zákoníku – „dopustí se závažného jednání, aby zmařil výkon nebo účel trestu“. Je zcela zřejmé, že takové ustanovení nemůže postihovat běžná kázeňská provinění. Domníváme se, že trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí je ve vězeňské praxi nadužíván.

Pokud soudní praxe (a zejména praxe státních zastupitelství) vykládá toto ustanovení k tíži odsouzených, domníváme se, že je na místě se touto věcí zabývat i legislativně. Takzvané „nášupy“, tedy přidání dalšího trestu odnětí svobody, jsou ve většině případů nadbytečné a zatěžují vězeňský systém v čase. Neplní-li výkon trestu odnětí svobody svou funkci, což se projevuje opakovaným porušováním stanovených pravidel, pouhým “prodloužením” tohoto trestu nápravy nedosáhneme.

Má-li být účelem trestu ochrana společnosti nejen po dobu jeho výkonu, ale po podstatně delší dobu, tedy i po propuštění, musí být těžiště práce s odsouzenými výrazně posunuto k motivaci odsouzených pozitivním způsobem a zaměřeno na vytváření nových dovedností a kompetencí tak, aby byl odstraněn důvod páchání trestné činnosti (který je často v rovině ekonomické, zneužívání látek, duševních poruch apod.). Řešení cestou „nášupů“ je veskrze řešením formálním, vyhýbavým a skutečné řešení problému nepřináší. Odsouzený při absenci účinné práce sice později, ale přesto vyjde na svobodu a může být pro společnost hrozbou.

Rekapitulujeme, že namísto tzv. „nášupů“ by selhání odsouzených v průběhu VTOS měly být podnětem k intenzivnější práci s nimi, zejm. identifikaci příčin a poskytnutí pomoci a podpory při jejich odstraňování.

¹⁷ problém se zneužíváním OPL zaznamenán ve všech navštívených věznicích

“Nášup” je ideologicky postaven na tezi, že VTOS je koncipován správně, že je pro standardního odsouzeného dostatečným zdrojem nápravy již sám o sobě, a že aby tedy došlo k dovršení nápravy, postačí prodloužit dobu působení trestu na odsouzeného. Faktem však je, že u drtivé většiny odsouzených se jedná o jejich izolaci od společnosti, přičemž stát plní pouze jejich základní fyziologické potřeby, ale není již schopen s nimi pracovat účinným způsobem. Kapacitní situace ve věznicích se pak bez jakékoli pochyby promítá v to, že účinná práce s odsouzenými se týká pouze malého procenta odsouzených, a to obecně těch, kteří jsou adaptabilní a zároveň rozhodnutí se do VTOS již nikdy nevrátit. Domníváme se, že cílem ČR, a tudíž i VS ČR by mělo být pracovat nejen s odsouzenými, kteří jsou již přesvědčeni, ale hlavně i s těmi, kteří již na svou nápravu rezignovali. Tato skupina přitom tvoří většinu odsouzených.

8. Zaměstnávání odsouzených

Obecně jsme zjistili, že v monitorovaných věznicích je až na výjimky zaměstnáno okolo 60 % odsouzených, což je poměrně pozitivní ukazatel.

Zaměstnávání odsouzených je naprosto zásadním prostředkem práce s odsouzenými, který pomáhá řešit jejich ekonomickou situaci a umožňuje rozvíjet pracovní dovednosti, odborné kompetence a návyky odsouzených. Druh pracovního zařazení je proto vhodné koncipovat nejenom z potřeb věznice, ale také z hlediska toho, jakým způsobem umožní dosáhnout nápravy odsouzeného.

Domníváme se, že primárně není vyloučeno, aby odsouzení vykonávali ve VTOS svou profesi, což u manuálních profesí problémy vesměs nečiní. Odborné diskuze vyvolává zapojení profesí jiných (např. lékař, právník a další odborné profese).

Otázky vyvolává odměňování odsouzených¹⁸, jimž mohou zaměstnavatelé platit část minimální mzdy¹⁹. Vzniká otázka, zda je nutné zaměstnavatele pro práci s odsouzenými motivovat tímto způsobem (nízkými náklady), když zaměstnavatelé získávají spoluprací s věznicí i jiné výhody (např. stabilitu pracovní síly, ostrahu apod.).

Je ke zvážení, zda by odsouzení se zájmem o zvýšený standard (např. lékařské péče, nákupů apod.), měli mít možnost si tento nadstandard zaplatit, zejména pokud odsouzený příjmy z práce k dispozici má.

Dle monitorovacího týmu ČHV se jedná o poměrně komplexní problém, který nelze snadno odbýt. Za podstatně důležitější pak považujeme fakt, že práce odsouzených by měla dát odsouzeným kromě jiného šanci opustit VTOS bez dluhů, případně i s úsporami. Vymanit se z prostředí šedé ekonomiky je přitom základní předpoklad toho, aby odsouzení po propuštění mohli vést řádný život. Naopak jejich setrvání v šedé ekonomice je pověstnou šikmou plochou a velice vážným kriminogenním faktorem.

Zajímavou otázkou také je, zda u odsouzených, kteří nejsou zaměstnatelní, například z důvodu vysokého věku nebo některých typů zdravotního handicapu, lze nahradit zaměstnání zvýšeným zapojením do extramurálních aktivit, což u odsouzených s omezenou pracovní schopností nebývá zvykem.

¹⁸ Právní úprava odměňování odsouzených je zejm. obsažena v zákonu o výkonu trestu odnětí svobody a dále v nař. vlády č. 361/2017 Sb., a vyhláše Ministerstva spravedlnosti č. 10/2000 Sb.

¹⁹ 50/70/90/120 % minimální mzdy, a to podle potřebné kvalifikace pro výkon dané práce – viz nařízení vlády č. 361/2017 Sb., o výši a podmínkách odměňování odsouzených zařazených do práce ve výkonu trestu odnětí svobody

9. Děti vězněných rodičů

České vězeňství fenomén dětí vězněných rodičů reflektuje. Při svých monitorovacích návštěvách jsme se zaměřili na otázku osobního kontaktu mezi odsouzenými a dětmi a otázku podmínek, jaké věznice pro jejich setkávání vytváří.

Jsme nuceni konstatovat, že napříč navštívenými věznicemi shledáváme významný až extrémní rozdíl v přístupu v implementaci moderních postupů, které legislativa ve vztahu k právům dětí vězněných rodičů umožňuje.

Vybavenost a dostupnost herních prostor pro návštěvy dětí považujeme (až na výjimky) za hrubě nedostačující. Za zásadní považujeme, aby došlo k zajištění soukromí při setkání rodiče a dítěte a minimalizaci kontaktu s jinými odsouzenými.

V některých věznicích, což ČHV kvituje, usiluje vedení o návštěvy realizované mimo věznici,

nicméně tento postup je možno zvolit až poté, co si odsouzený získá důvěru vězeňské služby a jeho pobyt mimo věznici nepředstavuje nepřiměřené riziko. Zavedení takového postupu obecně však může podstatně odlehčit kapacitě pro realizaci těch návštěv, kde realizace mimo prostory věznice není možná. Nelze zapomenout, že se jedná o velmi silný motivační prvek.

Dle zjištění z rozhovorů ve většině věznic nedochází k umožnění rozložení povoleného času pro návštěvu dítěte do více setkání²⁰. Často akcentovaným problémem je omezení počtu osob na jednu návštěvu, což v praxi znamená, že rodič, který má více dětí, často nevidí po celou dobu výkonu trestu všechny své děti pohromadě a děti se musí střídat v tom, kdo půjde na návštěvu²¹.

Je potřeba mít na paměti, že dítě nespáchalo žádný delikt a nebylo odsouzeno k odnětí svobody, resp. k „odnětí rodiče“ a že i přes odsouzení dospělého rodiče má plné právo na to, aby se jeho rodič podílel na jeho výchově. Česká republika, potažmo tedy VS ČR, tento naprosto legitimní zájem dítěte musí v mezích plnění svých dalších povinností a v mezích účelu trestu chránit a hájit. Podle našeho názoru neobstojí výhrada, že někteří odsouzení usilují o získání výhod svého rodičovství pro zmírnění podmínek výkonu trestu, a to ze dvou důvodů: Předně by podmínky ve vězeňství neměly být takové, aby toho měl takový odsouzený zapotřebí; a zadruhé – i kdyby jednání rodiče bylo účelové – stále naplňuje i obecný zájem dítěte a může vést k postupnému přehodnocení postoje odsouzeného rodiče a nabytí míry odpovědnosti vůči dítěti.

Dalším argumentem, který je často akcentován jako obhajoba zamezení přímého fyzického kontaktu rodiče s dítětem, je snaha o omezení předání nepovolených předmětů a omamných a psychotropních látek skrze dítě. V některých věznicích je tak sice vymezen prostor pro hraní dítěte, ale odsouzený si do tohoto prostoru nemůže s dítětem jít hrát. Tato řešení nepovažujeme za vhodná.

V případě, že dítě odsouzeného rodiče je v péči osoby, která není schopna z ekonomických nebo osobních důvodů realizovat návštěvu, považujeme za vhodné takovou návštěvu ekono-

²⁰ pozorováno ve věznicích Světlá nad Sázavou, Ruzyně

²¹ Návštěvy jsou primárně upraveny v § 26 až 28 vyhlášky č. 345/1999 Sb., Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

micky (cestovné, stravné) a odborně (sociální pomoc) podpořit. Touto problematikou se bude ČHV dále zabývat, neboť se jeví, že jde o téma důležité a přitom nedostatečně akcentované.

Rodinný život odsouzených a jejich rodin pak negativně ovlivňuje i přeplněnost nebo úplná absence věznic v některých lokalitách, kdy umístěním odsouzeného do věznice vzdálené od jeho bydliště dochází k narušení vazeb vězněné osoby a osob jí blízkých.

Jsme si vědomi nároků, které jsou v tomto směru kladeny na zaměstnance a VS ČR celkově. Jsme ovšem přesvědčeni, že spolupráce s externisty, proškolenými dobrovolníky nebo pracovníky NNO by umožnila zlepšit podmínky pro děti vězněných rodičů.

Doporučujeme, aby nejen v některých, ale ve všech věznicích bylo prostředí pro setkávání odsouzených a jejich dětí uzpůsobeno tak, aby dítě nebylo vstupem do věznice konfrontováno a potažmo re-traumatizováno, tedy aby prostředí co nejméně evokovalo pocit, že i dítě je ve vězení, a aby v dítěti nevzbuzovalo obavy o uvězněného rodiče.

Dále doporučujeme, aby došlo ke sjednocení postupu při umožňování rozdělení počtu hodin pro návštěvu do čtenějších, ale kratších intervalů a aby docházelo k reflektování toho, že odsouzený má více dětí, a bylo mu proaktivně nabídnuto navýšení počtu osob pro jednu návštěvu.

Dále doporučujeme zvážení postupu, který by umožnil častěji kontakt rodiče s dítětem skrze online platformy, a také aby bylo dětem umožněno vyvolat kontakt s rodičem z jejich vlastní potřeby.

10. Vězeňská strava

Strava odsouzených je vesměs na špatné úrovni. Vyznačuje se minimem čerstvých produktů a moukou jako základní ingrediencí všech pokrmů (knedlíky, pečivo atp.). Tým ČHV měl možnost vězeňskou stravu ochutnat a obecně ji hodnotí jako fádňí, nezdravou a mírně odpudivou. Do jaké míry je problém kvalifikace vězeňských kuchařů, distribuce surovin v rámci věznice anebo obecná stravní norma, je otázkou hlubší analýzy, případně šetření. Domnívá-

me se však, že vězeňské stravování musí projít zásadní reformou, a doporučujeme vězeňské službě takový proces započít. Pro úplnost dodáváme, že výše uvedené výhrady neplatí bez výjimek a že při našich návštěvách jsme některé pokrmy subjektivně hodnotili jako dobré.

V otázce zlepšení kvality stravy, jakož i snížení nákladů dále odkazujeme na kapitolu “Sa-moobslužnost věznic”.

11. Kantýny

Obecným problémem kantýn je cena a možnost výběru zboží. Pokud nebude zvýšen příjem z racovního zařazení ve VTOS, je nezbytné, aby odsouzení mohli nakupovat za příznivé ceny. Je otázkou, do jaké míry je možné dosáhnout zlepšení při zachování ekonomické udržitelnosti vězeňských kantýn jako ziskového podniku pro podnikatele a do jaké míry by vězeňská kantýna měla být zabezpečovaná nebo alespoň podporovaná státem tak, aby ceny mohly být srovnatelné s běžnými obchody (subvencovaná např. nájmem provozovny). Domníváme se, že by měl být dán cenový strop na všechny produkty prodávané ve věznicích, neboť se nejedná o konkurenční prostředí (kantýna má ve věznici monopol) a její jedinou konkurencí je vězeňská strava a balíky odsouzených.

12. Nestátní neziskové organizace

Nestátní neziskové organizace (NNO) se v posledních 20 letech staly klíčovým partnerem VS ČR pro práci s odsouzenými. Monitorovací tým ČHV velmi kvituje vstup dalšího civilního prvku do vězeňství, který považuje pro práci s odsouzenými za klíčový. Je zřejmé, že věznice jsou spolupráci s NNO otevřené a že v průběhu let má vedení věznic přehled o solidnosti jednotlivých NNO.

Kromě humanitární pomoci, sociálního a dlouhového poradenství, zabezpečení kontaktu s rodinou, obecné osvěty, pomoci při zajištění zaměstnání, ubytování po propuštění a dalších zcela legitimních odvětví, které NNO poskytují, NNO vstupují i do oblastí, které by měl plnit

stát, a to např. do vzdělávání odsouzených a přípravy odsouzených na podmíněné propuštění. Zodpovědnost za práci s odsouzenými však musí primárně zůstat na Vězeňské službě České republiky.

Nejlepší reference poskytla vězeňská služba na tyto nestátní neziskové organizace: VOLONTÉ CZECH, o.p.s.; RUBIKON centrum, z.ú.; SANANIM z.ú.; Společnost Podané ruce o.p.s.; Ro-modrom o.p.s.; Mezinárodní vězeňské společenství, z.s.;

13. Samoobslužnost odsouzených

Absolutně podceňovanou oblastí ve VTOS je oblast samoobslužnosti odsouzených. Kromě výstupních oddílů se absence funkční samoobslužnosti odsouzených projevuje především nemožností uvařit si, obstarat si běžné záležitosti, vyprat si, nakoupit si atp. Doba výkonu trestu je přitom vhodnou situací pro získání těchto sociálních kompetencí a dovedností, které odsouzeným často chybí. Vzhledem ke kapacitě věznic a počtu odsouzených, se kterými pracují jednotliví odborní zaměstnanci, je získávání (nejen) výše uvedených kompetencí vedoucích k samoobslužnosti naprosto nedostačující a týká se pouze velmi omezeného okruhu odsouzených. Většina odsouzených s ohledem na kolektivní ubytování sdílí veškeré prostředky samoobslužnosti (např. varnou konvici s časovým spínačem, televizi), které jsou nadto s hledem na bezpečnostní faktory časově či jinak limitovány, a tak pro mnoho odsouzených obtížně dostupné. Toto téma obecně naráží na bezpečnostní bariéry, které jsou v kolektivním ubytování odsouzených velice vysoké. A to i přesto, že právě vedení k samoobslužnosti a soběstačnosti by mělo být u některých odsouzených jedním z klíčových prvků VTOS. Tyto nedostatky však vzhledem k výše uvedeným faktorům kapacitní přeplněnosti věznic nelze vytýkat pouze VS ČR.

Nedostatečným se jeví i čas, který mají odsouzení vyhrazený pro vycházky na dvoře věznice – 1 hodina denně.

14. Samoobslužnost věznic

Domníváme se, že pestrosti a bohatosti stravy a ekonomice nezkonzumovaného jídla by prospělo legislativní a právní podchycení celé problematiky s tím, že ty věznice, které splní předpoklady, by mohly zavést nebo zvýšit rostlinnou a živočišnou výrobu. Tím by se mohl na jedné straně řešit problém zaměstnanosti odsouzených a na straně druhé přístup k čerstvým potravinám. To nevylučuje spolupráci na dané bázi se soukromými subjekty. Vše samozřejmě podléhá ekonomické úvaze, kdy si monitorovací tým ČHV neklade za cíl doporučovat řešení, ale spíše poskytnout náměty.

Závěr

Vězeňský systém České republiky v současné době efektivně neplní účel trestu a slouží především k izolaci odsouzených a k zajištění jejich základních životních potřeb (ubytování, strava, ošacení, bezpečí). K účinné práci, která by preventivně působila na další život odsouzených, pak většinově nedochází.

Tento nedostatek je dán především zcela neodpovídajícím poměrem počtu vězněných osob vůči počtu pracovníků vězeňské služby, přičemž pro efektivní práci s odsouzenými by bylo třeba snížit počet vězněných osob na jednoho pracovníka alespoň na polovinu. Zaměstnanci VS ČR – a zejména odborní pracovníci – jsou navíc zahrnuti přemírou administrativních úkolů, které ubírají z už tak malých možností přímé práce s odsouzenými.

Nedojde-li k významnému navýšení financování VS ČR, je třeba důkladně revidovat trestní politiku státu, jejímž nastavením soudy předně produkují vysoké stavy odsouzených (ať už přímo nebo přeměnou nevhodně uložených alternativních trestů) a následně zcela nejednotně rozhodují o podmíněném propuštění. Je namístě zvážit ukládání trestu odnětí svobody výrazně menšímu počtu odsouzených osob tak, aby posléze s těmi, kteří se ocitnou ve výkonu trestu odnětí svobody, bylo pracováno důsledně a efektivně. Osobám, které opakovaně porušují pravidla výkonu trestu, pak soudy prostřednictvím odsouzení za TČ maření výkonu úředního rozhodnutí tyto TOS ještě často zcela nevhodně “prodlužují”, jako by snad nebylo zřejmé,

že trest odnětí svobody na daného odsouzeného nepůsobí dostatečně.

Krom výše uvedeného monitorovací tým pozoroval nedostatky v dostupnosti lékařské péče. Ve věznicích dále dochází ke zneužívání omamných a psychotropních látek, což vytváří jednu ze základních překážek účinné práce s odsouzenými.

Vězeňské službě se dlouhodobě daří zaměstnávat vysoké procento odsouzených. Zaměstnávání přitom nepochybně přispívá ke snížení recidivního potenciálu odsouzených a v tomto ohledu lze práci VS ČR pouze kvitovat. Naproti tomu odsouzení, kteří nejsou pracovní zařazení, se však “za zeď věznice” téměř vůbec nedostanou. VS ČR by tak měla posílit využívání extramurálních aktivit, aby odsouzení během výkonu trestu zcela neztráceli kontakt s vnějším světem. Ačkoli s sebou jak pracovní zařazení, tak extramurální aktivity nesou vyšší rizika (pronášení nepovolených předmětů, útěk odsouzených), dle názoru monitorovacího týmu je nezbytné tato rizika v určité míře přijmout. Pouze postupným předáváním odpovědnosti lze odsouzené účinně připravit na život po propuštění.

Krom podnětu k důkladné revizi trestní politiky, která je pro vytvoření efektivního vězeňského systému zcela nezbytná, pak tato zpráva přináší další legislativní a jiné návrhy (např. přijímání hygienických potřeb mimo nárokový balík, jako je tomu u osob ve výkonu vazby; zavedení povinných supervizí pro odborné zaměstnance; budování věznic a oddílů s programem otevřené věznice; úprava podmínek a prostor pro styk odsouzených s jejich dětmi).

Za tým ČHV

Mgr. Miroslav Krutina

Tým ČHV pro monitoring vězeňství 2022/2023 tvořili a na sepsání této zprávy se podíleli:

*Mgr. Miroslav Krutina, František Matula, Bc. Adéla Růžičková, Bc. Zuzana Kovandová,
Bc. Veronika Pleskačová, Mgr. Jiří Černý, Ágnes Němečková, ThDr. Mikuláš Vymětal
a JUDr. Václav Vlk.*

Fotograf Bc. Miloš Bučinský

Ilustrační fotografie byly pořízeny ve věznici Všehrdy.

Děkujeme

Děkujeme za podporu našich projektů:

- monitoring práv vězněných osob
- práva migrantů, uprchlíků a Romů
- práva dětí
- práva žen

Číslo účtu:

2542779329/0800

Děkujeme za důvěru a otevřenost.

ČHV

Vytvořil :
Český helsinský výbor, z.s.
Štefánikova 216/21, Praha 5

Web: www.helcom.cz
E-mail: info@helcom.cz
Tel.: +420 770 127 828

